Francesc Granell Sales, *Jaume I en la València baixmedieval. La memòria del rei a través de la imatge*. València: Publicacions Universitat de València, 2024, 222 p.
ISBN: 978-84-1118-292-8

Alexandre Mateu
Universitat de València
alexandre.mateu@uv.es
https://orcid.org/0000-0001-7128-1645

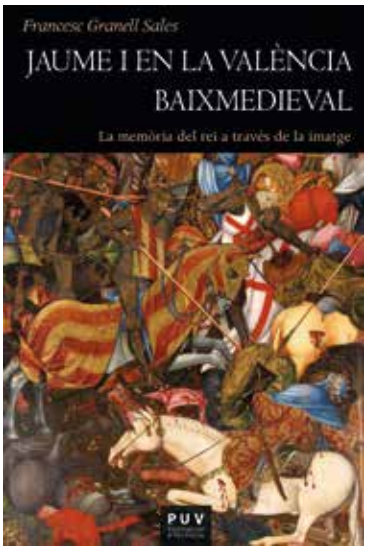

El títol del llibre centra l'atenció sobre Jaume I, autèntica *rock star* del medievalisme valencià. No obstant això, la monografia basada en la tesi doctoral de Francesc Granell abraça pràcticament tots els aspectes relacionats amb la commemoració de la conquesta de València que es feien en la ciutat durant l'edat mitjana i moderna. S'hi analitzen les commemoracions cíviques, les representacions i els objectes relacionats amb Jaume I i també amb la conquesta en general —com, per exemple, la icona de la Mare de Déu de la Seu— i els edificis de memòria de l'empresa bèl·lica fundats pel monarca, com Sant Vicent de la Roqueta o Santa Maria del Puig. Finalment, el llibre completa la visió de conjunt amb una repassada sobre el paisatge urbà valencià monumental, domèstic i literari, aquest últim aspecte a través de la crònica de Beuter.

Els primers elements tractats són les festes de Sant Dionís i de Sant Jordi, que commemoraven la conquesta mitjançant processons que es feien el dia de la rendició i el del patró protector dels avanços militars contra els musulmans, respectivament. Els epígrafs dedicats a la qüestió representen una novetat important, en primer lloc, pel fet que analitzen des del punt de vista de la història de l'art un aspecte que va més enllà de la materialitat i de la conservació. Són un ritus, és a dir, el que hui dia anomenem «patrimoni immaterial». El problema és que constitueixen una litúrgies passades, no reproduïbles, fet pel qual el seu estudi passa, obligatòriament, per la documentació d'arxiu. En aquest sentit, sobta el domini de les fonts escrites de l'autor, que empra de manera profusa els *Manuals de Consells* conservats en l'Arxiu Municipal de València, mitjançant els quals és capaç de reconstruir l'itinerari de les processons (p. 42).

En un altre capítol es tracten les armes de Jaume I, exposades actualment en l'Ajuntament de València (p. 111-116). La panòplia és estudiada com el que és i sempre ha sigut, un element de memòria en record del rei conqueridor. L'autor repassa tota la documentació existent sobre les armes, que comença en el segle xv, fet que li permet explicar els usos donats als objectes de veneració i els llocs on s'han custodiat i mostrat. No obstant això, esquiva —de manera prou hàbil pel fet de ser un tema prou pantanós— una possible anàlisi crítica, artística i estilística que plantege la historicitat de la font, exercici que resta per fer i que permetria establir si les armes podrien haver-se fabricat realment durant el segle xiii i haver estat en mans d'un rei (vegeu De Riquer, M. 1968. *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*. Barcelona: Edicions Ariel, p. 38-42).

Una altra de les parts més reeixides de l'estudi és l'anàlisi renovadora de les imatges del monarca, concretament la que hi havia en la casa confraternal de Sant Jaume, al centre de València, i la del retaule del Centenar de la Ploma. Com en els altres casos ja descrits, Granell escapa de les formalitats descriptives clàssiques i que poden resultar un poc tedioses. S'interroga la imatge no tant des de la historicitat del que es representa, ja que, com bé s'explica, la taula central del retaule no serviria en cap cas per a poder fer-nos una idea realista del que fou la batalla del Puig, sinó des del punt de vista de la intenció política. Així, es posa èmfasi en el fet que tot el poble era el receptor potencial de la imatge, però, concretament, ho eren els membres de la milícia del Centenar de la Ploma, que apareix representada

subtilment amb la figura de sant Jordi. Tot plegat buscava crear ideologia política monàrquica, providencialista i cristiana, centrada en la figura del rei conqueridor.

Finalment, el llibre acaba amb una anàlisi de la representació urbana, usant fonts diverses com xilografies, una de les quals és interpretada amb molt bon seny, ja que retrata les diverses portes de la muralla de la ciutat amb prou de detall, però fa efecte espill per la tècnica del gravat, fet pel qual és necessari interpretar la imatge a l'inrevés (p. 161, 163). Les representacions al final de l'edat mitjana i el començament de la moderna eren importants, però també la materialitat urbana, que cada volta tenia un element més identitari. Així s'expliquen els textos sobre urbanisme com el d'Eiximenis, que van impulsar accions de les institucions, majoritàriament el Consell de València, per a embellir i fer uns carrers que s'ajustaren més a les «crestianes maneres» (p. 157-159).

Quant al marc teòric, Granell fa un treball impecable en el qual ix de la bibliografia més relativa a la història de l'art per endinsar-se en la historiografia medieval valenciana de manera certament reeixida, fet que aporta al treball una contextualització històrica i social envejable. No obstant això, algunes voltes es troba a faltar una major explicació sobre les hipòtesis historiogràfiques que accepta de manera explícita en la seua narració, com ara les concepcions de *croada* (epígraf 1.1) o *Estat*. Aquestes dues paraules són bastant problemàtiques i han sigut discutides. En primer lloc, l'efectisme en els títols de les publicacions del pare Burns i el seu punt de vista —segurament excessiu— eclesiàstic van conferir a la ideologia croada una centralitat sobredimensionada. En aquest sentit, Torró ha argumentat de forma recent que les butlles de croada expedides per a la conquesta de la ciutat de València foren, més prompte, una formalitat (Torró, J. 2019. *Expellere sarracenos*. Expulsions, reassentaments i emigració dels musulmans del regne de València després de la conquesta cristiana (1233-1348). F. Sabaté (Ed.), *Poblacions rebutjades, poblacions desplaçades (Europa Medieval)*. Lleida: Pagès editors, p. 81, n. 29). L'avanç militar sobre el Šarq al-Andalus s'hauria d'ubicar més prompte dins de l'expansió de la cristiandat llatina que no dins del moviment croat (Bartlett, R. 1994. *The making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change, 950-1350*. Londres: Penguin Books). D'altra banda, el suposat Estat feudal és referit en el llibre amb cursiva (p. 88), fet que evidencia que l'autor manté certs dubtes sobre l'ús d'aquesta paraula a l'hora de referir-se a les organitzacions polítiques senyorials.

La investigació, per tant, ens acosta des d'un altre punt de vista —aquell més relacionat amb l'art— a un procés de gran abast que ha sigut estudiat, a partir d'altres vessants i manifestacions, per part d'altres medievalistes que són citats al llarg del llibre i, particularment en la conclusió. Parlem del moment, a partir de meitat del XIV, en el qual la colonització cristiana s'havia completat i el regne començà un procés pel qual s'intentà dotar de personalitat pròpia en allò simbòlic, polític o identitari (Fajardo Paños, J. 2024. *Construcció i evolució de les identitats nacionals premodernes a la Corona d'Aragó baixmedieval (s. XIII-XVI)*. Tesi doctoral inèdita: Universitat de València). Com a conseqüència, les autoritats i la societat buscaren referents i marcs cada vegada més regnícoles i més propis de la capital, amb representacions sobre un passat fundat en una conquesta efectuada per un rei pràcticament santificat, una llengua que va començar a anomenar-se cada volta amb més assiduïtat valenciana, unes ciutats que foren modificades per tal que tingueren un aspecte més cristià o uns referents culturals inscrits dins de la cristiandat llatina que tendiren a esborrar l'empremta cultural islàmica.

En conclusió, l'estudi és un exemple del que es demana als acadèmics actuals, un acostament a la realitat científica de manera crítica, seriosa i metòdica però amb el valor afegit d'una activitat professional succinta i multidisciplinar. Els historiadors actuals han de ser capaços d'establir el seu àmbit d'estudi de manera concreta i, a partir d'ací, efectuar un treball holístic amb les fonts, siga quin siga el seu caràcter: documental, artístic, urbà, o museístic. Finalment, la tasca finalitza amb una redacció de la millor qualitat possible, treball del qual, juntament amb els altres enumerats, és una bona mostra aquesta monografia, que no només és breu —222 pàgines—, sinó que es llig amb facilitat gràcies a la capacitat narrativa de l'autor, que no es deté en detalls poc importants i fa avançar l'explicació a un ritme que casa molt amb els modes contemporanis de lectura. La prosa usada, l'extensió i, a més, el seu vocabulari permeten a un text de caràcter acadèmic la possibilitat de ser llegit per àmplies capes de la població que puguen estar interessades a conéixer com inicià una veneració a Jaume I encara existent en la societat valenciana actual.